

Ніжегородцева Л. О., Ясінська О. В.,

*Луцький гуманітарний університет, Волинський національний університет
ім. Лесі Українки, м. Луцьк*

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ СИНОНІМІЇ В СФЕРІ КІБЕРНЕОЛОГІЗМІВ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних положень концептуального аналізу синонімії в сфері кібернеологізмів. Автори досліджують способи утворення концептуального аналізу синонімії в сфері кібернеологізмів та визначають концептуальні типи їх синонімічних відносин.

Ключові слова: кіберблок, кібернеологізми, семантика, синонімічний ряд, семантична характеристика.

The article is dedicated to theoretical presuppositions of conceptual analysis of synonymy in the field of cyberneologisms. The authors investigate the means of the formation of the conceptual analysis of synonymy in the field of cyberneologisms and determine the conceptual types of their synonymic relations.

Key words: cyberblock, cyberneologisms, semantics, synonymic line, semantic characteristic.

Актуальність статті зумовлена тим фактом, що синонімія є важливим фактором як лексичного рівня мови в цілому, так і будь-якого полісемантичного слова зокрема. Розробка проблем синонімії, заснована на розумінні природи лексичного значення слова, а відповідно стосується розуміння природи та багатогранних типів семантичних зв'язків між словами. Словесний знак несе в собі принцип узагальнення, який передбачає функцію як розрізнення, так і тотожності. В силу цих своїх особливостей полісемантичне слово має здатність знаходитись в декількох синонімічних рядах та в декількох лексико-семантичних групах.

Метою статті є представлення комплексного опису синонімії в сфері кібернеологізмів, вивчення особливостей її формування та функціонування в аспекті концептуального аналізу, що передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) проаналізувати погляди лінгвістів на проблеми синонімії;
- 2) визначити та дослідити способи формування і процес утворення синонімічних відношень в межах кіберблоку ВОРОГ СИСТЕМИ;
- 3) розглянути наступні типи синонімії: семемна, редуکتивна, адитивна та редуکتивно-адитивна.

В лінгвістиці проблема синонімів вивчалась з точки зору як форми, так і змісту. Під синонімією розуміється тип семантичних відношень мовних одиниць, що полягає в повному або частковому співпадінні їх значень. В якості одиниці змістового співставлення лексичних синоні-

мів виступає елементарне значення слова [3, с. 33]. По суті синоніми – це слова близькі або тотожні за своїм значенням, що позначають одне й те ж поняття, але відрізняються один від одного відтінками значення, стилістичним забарвленням [4, с. 66], або ж функціональними характеристиками, як в нашому випадку. Синоніми можуть відрізнитись й усіма ознаками, вони здатні замінювати один одного в яких-небудь контекстах без втрати змісту для предметно-логічного висловлювання. Синоніми відносяться до однієї частини мови та об’єднуються семантико-змістовою і функціональною характеристикою чи загальним семантичним стержнем (змістовим знаменником) [2, с. 27]. Синоніми, як стверджує

С.Д. Кацнельсон, зовсім не байдужі по відношенню один до одного, і кожен з них займає чітко визначене місце в парадигматичному ряді [5, с. 56], де ключове місце належить словам, які виражають загальну для цілого ряду ідею.

Задовільним критерієм синонімії вважається узгодження слів в денотації, але це узгодження рідко буває настільки повним для того щоб перетворити синоніми в абсолютно тотожні за значенням. В той же час, лексичні одиниці, які входять до складу синонімічного ряду, у більшій чи меншій мірі можуть бути однаково пояснені. Словникові дефініції синонімів часто не дають чітких вказівок контекстуального узуса, що ускладнює їх повне розуміння та правильну диференціацію. На думку М.В. Нікітіна, синоніми повинні бути визначені як кореферентні (узуальні та оказіональні) позначення з загальним когнітивним та прагматичним значенням [6, с. 95]. Існує також тлумачення синонімії як “симетричної гіпонімії”, яка визначається в термінах двосторонньої імплікації, або еквівалентності [7, с. 447].

Синонімія як така, в її традиційному розумінні, має місце в межах окремих кіберблоків (специфічних угрупованнях синонімів та квазісинонімів – синонімів широкого плану), в яких відповідні кібернеологізми є понятійними, функціональними та понятійно-функціональними.

В нашій статті в центрі уваги перебувають понятійні розбіжності між одиницями, оскільки саме дані розбіжності можуть бути найбільш значимими для цілей концептуального аналізу. При здійсненні такого ми керуємось наступними теоретичними положеннями.

Кожен з кіберблоків кібернеологізмів ґрунтується на певному категоріальному концепті. Враховуючи специфіку кібернеологізмів, одиниці, які входять до складу кіберблоків, називають категоріальну сутність чи то з більшою чи то з меншою мірою деталізації. Значення цих одиниць функціонально підпорядковані диференціюючій тенденції: вони переслідують ціль максимально висвітлити усі межі концепту. При цьому змінні атрибути визначають селективність при використанні того чи іншого синоніма [9]. Будучи взаємопов’язаними, значення кібернеологізмів, що представляють кіберблок, складаються в єдину семантичну сітку.

Для концептуального аналізу цієї сітки, що здійснюється в нашій

статті, вихідним є значення домінанти конкретного синонімічного ряду: по відношенню до цього значення встановлюється факт модифікації значення у інших синонімічних одиниць. Домінанта синонімічного ряду визначається нами з урахуванням загальноприйнятого критерію. Це слово є стилістично нейтральним і синтагматично найменш закріпленим [7, с. 446]. Семантика домінанти є “опорним значенням”, “власним зображенням”, яке підлягає модифікації в інших синонімічних одиницях [9, с. 304-305]. Крім того, домінанта розглядається як центральна, прототипічна одиниця категоріального концепту, що лежить в основі кіберблоку. Центральний член категорії полегшує розпізнавання, запам’ятовування та засвоєння інших її членів, що створює положення для наступних висновків. Заміщення категорії в цілому її центральним членом має місце при створенні розумових висновків, розпізнаванні образів і т.д [8, с. 43].

У статті синонімія розглядається за допомогою фреймової семантики на матеріалі кібернеологізмів, які входять до кіберблоку ВОРОГ СИСТЕМИ. Лексичні одиниці, які є складовими кіберблоку ВОРОГ СИСТЕМИ пов’язані один з одним синонімічними зв’язками, які можна побудувати використовуючи акціональний фрейм, оскільки складовими фрейму даного типу є декілька предметів ДЕХТО/ДЕЩО, які наділені семантичними ролями. Семантичні ролі відображають характер відношень між предметними сутностями, серед яких одна наділена роллю агенса, і ця роль є центральною. В нашому випадку людина є агенсом – головним учасником події, оскільки розподіл ролей між іншими учасниками події залежить від діяльності, яку виконує агенс. В акціональному фреймі акцент падає на взаємодію одного предмета з іншими предметами. Спосіб такої взаємодії і визначає характер зв’язку між складовими фрейму [1, с. 19].

В акціональному типі фреймової структури кіберблок ВОРОГ СИСТЕМИ представлений наступним чином:

ДЕХТО: ЛЮДИНА (агенс) —————> ДІЯЛЬНІСТЬ (втручання)

↓
за допомогою

↓
ДЕЩО: ІНСТРУМЕНТ (вірус)

↓
на

↓
ДЕЩО: СИСТЕМУ(комп’ютер, мережу) (пацієнс)

↓
РЕЗУЛЬТАТ (злам)

Фреймова синонімічна сітка базується на домінанті, яка в свою чергу містить "ембріональну" структуру змістового стержня синонімічної групи" [10, с. 512]. Ця структура має "стабільне ядро сукупності ознак", що утворюють "впорядковану поняттєву конфігурацію" [11, с. 512]. Дані ознаки є семантичними характеристиками концепту. Термін семантичні характеристики (СХ) за змістом пересікається з традиційним для семасіології терміном семантичні компоненти (СК) або семи. У світлі прототипової семантики значення не відтворюється з окремих елементів; елементами значення є здатності (properties), що є інгерентно характерними для цілісного концепту та "виокремлені" з нього шляхом аналізу. Набір і конфігурація СХ зумовлені не стільки фізичними властивостями об'єктів, скільки тими психологічними умовами, у співвідношенні з якими, людина набуває досвіду. СХ є знаками внутрішніх механізмів, за допомогою яких дані явища сприймаються та концептуалізуються [10, с. 505]. Відмінності між явищами, які концептуалізуються призводять до того, що у вихідному значенні домінанти синонімічних груп, що позначають певні кіберблоки, можуть фігурувати різні семантичні характеристики (СХ).

Члени синонімічного ряду звернені до опорного слова. В їх семантиці, в тій чи іншій формі виражена конфігурація СХ, представлена в значенні домінантного слова. Редукція окремих СХ в цій конфігурації пов'язана з тим, що у значенні синоніму реалізується лише частина того комплексу ідей, який представлений в опорному слові. З іншого боку, як це зазначалось в цілому ряді робіт, значення одиниць синонімічного ряду може бути більш конкретним, ніж значення опорного слова. В семантиці таких одиниць має місце уточнення, специфікація СХ, представлених в значенні домінанти. Уточнення складається у висвітленні властивостей та різних характерних ознак та явищ дійсності. Необхідність уточнення викликана тим фактом, що позначуване в силу своєї багатогранності не "охоплюється" одним словом. Уточнююватись можуть рівень виявлення діяльності, впливу, результату тощо.

Враховуючи наведені вище твердження, а також, беручи до уваги дані фактичного матеріалу, ми маємо можливість стверджувати, що між одиницями, які ми називаємо кіберблоками комп'ютерних новоутворень, існують різнопланові понятійні зв'язки, що зумовлюють концептуальні типи синонімічних відносин. Останні визначаються нами як семемна синонімія, редуктивна синонімія, адитивна синонімія та редуктивно-адитивна синонімія.

При **семемній синонімії** ми виходимо з визначення семи як "елементарного значення слова (лексико-семантичного варіанту слова) [7, с. 447]. При семемній синонімії одиниці, що входять до одного й того ж кіберблоку, співвідносяться за кількістю ЛСВ (ЛСВ – співвідносяться зі

слотами фрейму), які у них співпадають: ДЕХТО = ЛЮДИНА (агенс), ДЕЩО = ДІЯЛЬНІСТЬ, ДЕЩО = ІНСТРУМЕНТ. Чим більша кількість ЛСВ одиниць синонімічного ряду співпадає з кількістю ЛСВ домінанти, тим тіснішим є зв'язок між ними.

Синонімія редуکتивного, адитивного і редуکتивно-адитивного типу притаманні одиницям, що проявляються у різних кіберблоках кібернеологізмів. При **редуктивній синонімії** в значеннях одиниць синонімічного ряду має місце зменшення, “згорання” базових СХ, що представлені в інтенціоналі домінанти. Даний фактор є пов'язаним з явищем “висвітлення-затемнення”, при якому відбувається рематизація, або акцентування, одних СХ та тематизація, або переміщення на другий план, інших. Останні можуть розміщуватись в області імплікаційного значення та актуалізуватись при вживанні одиниць в окремих контекстах.

При **адитивній синонімії**, навпаки, в семантиці одиниць синонімічної групи з'являються нові СХ, які доповнюють ті, що налічуються в інтенціоналі опорного слова. Включення додаткових СХ до понятійної конфігурації призводить до появи нового семантичного параметра, що є пов'язаним з подібним, але не з тотожним явищем, яке визначає понятійні відмінності між синонімами.

Редуکتивно-адитивна синонімія – це синтез редуکتивної та адитивної тенденції в організації синонімічних угруповань. В цьому випадку висунення на передній план одних та переміщення інших СХ на другий план в значенні домінанти супроводжується специфікацією, уточненням “висвітлених” семантичних характеристик.

В поданому нижче описі результатів аналізу синонімів, які представляють кіберблоки кібернеологізмів, нами були використані наступні позначення:

- СХ, яка редукується у значенні домінанти синонімічного ряду позначається квадратними дужками – [];
- нова СХ, що входить до значення домінанти синонімічного ряду, маркується знаком “*”, що стоїть перед нею.

Аналіз синонімічного ряду, який утворюють ЛСВ в межах кожного кіберблоку, завершується побудовою синонімічної сітки. В сітці одиниці, пов'язані з опорним словом відношеннями адитивної синонімії, знаходяться вверху опорного слова. Редукція СХ представлена в одиницях, що знаходяться внизу домінанти. В тому випадку, коли синонімічна сітка демонструє відношення редуکتивно-адитивної синонімії, одиниці з редукованою СХ розміщуються зліва та справа від опорного слова, а пов'язані з опорним словом, лексичні одиниці, які уточнюють, специфікують визначені СХ, подаються нижче під домінантою.

КІБЕРБЛОК ВОРОГ СИСТЕМИ (SYSTEM ENEMY)

Семемна синонімія: *hacker* (4 ЛСВ – висококваліфікований спе-

ціаліст [ЗНАННЯ]; комп’ютерний ентузіаст [КОМП’ЮТЕР]; системний зловмисник [ВОРОГ+СИСТЕМА]; обізнаний програміст Інтернет системи [ПРОГРАМІСТ]), *cracker* (3 ЛСВ – кваліфікований спеціаліст [ЗНАННЯ]; комп’ютерний зловмисник [КОМП’ЮТЕР]; зломщик [комп’ютерних систем] програм [ВОРОГ+ ПРОГРАМА]), *phreaker* (2 ЛСВ – обізнаний спеціаліст [ЗНАННЯ]; зломщик телефонних мереж [ВОРОГ + ТЕЛЕФОН]).

Семенна синонімія: *virus* (5 ЛСВ – елемент коду; здатний до саморозмноження; пошкоджує комп’ютерні системи; ушкоджує великий об’єм даних; викликає незвичну поведінку системи), *malware* (2 ЛСВ – угруповання вірусів; кіберсленг – вживається у вузькоспеціалізованому колі програмістів); *worm* (4 ЛСВ – незалежна програма; здатна до самокопіювання; пошкоджує комп’ютерні файли; здатна викликати невіправдану загрузку каналів зв’язку та пам’яті); *Trojan horse* (3 ЛСВ – комерційна програма; порушує безпеку програми; містить код).

ДЕХТО = ЛЮДИНА (агенс):

Редуктивно– адитивна синонімія:

hacker (7 СХ) – висока кваліфікація; комп’ютерний спеціаліст; знання системи; знання Інтернету; програміст; зловмисник; зломщик Інтернет баз і мереж;

cracker (6 СХ) – [висока] кваліфікація; комп’ютерний спеціаліст; знання [системи]; знання [Інтернету]; зловмисник; зломщик *програм;

phreaker (5 СХ) – [висока] кваліфікація; *телефонний спеціаліст; знання *мобільного телефону; зловмисник; зломщик *телефонних мереж

СИНОНІМІЧНА СІТКА

phreaker ← HACKER → *cracker*

ДЕЩО = ДІЯЛЬНІСТЬ:

Редуктивно– адитивна синонімія:

hacker (5 СХ) – втручання в систему; використання незаконних способів; пошкодження баз даних; незаконне пошкодження банківських даних; скачування секретної інформації;

cracker (3 СХ) – *неповне втручання в систему; проникнення до *ліцензійних програм; [використання незаконних способів];

phreaker (3 СХ) – використання незаконних способів; *здійснення безоплатних міжнародних та міжміських дзвінків; *проведення несанкціонованих дій в Інтернеті, пов’язаних з телефонною мережею

СИНОНІМІЧНА СІТКА

ДЕЩО = ІНСТРУМЕНТ:

Редуктивно-адитивна синонімія:

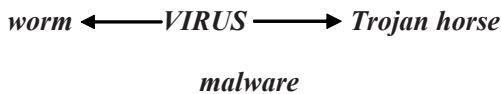
virus (4 СХ) – самокерований; неконтрольований; непередбачуваний; ушкоджуючий великий об'єм даних системи;

malware (2 СХ) – *налічує велику кількість вірусів; *вузькоспеціалізований кіберсленгізм

worm (4 СХ) – [самокерований]; [неконтрольований]; ушкоджуючий великий об'єм *файлових систем; вміщуючий *іншу шкідливу програму;

Trojan Horse (3 СХ) – *закодований; вміщуючий *ряд недокументованих можливостей; *керований людиною

СИНОНІМІЧНА СІТКА

Аналіз словникових дефініцій і спеціалізованої літератури дозволив нам структурувати лексичний матеріал по лексико-семантичних варіантах, що дало нам змогу підрахувати семантичні характеристики, які в свою чергу дозволили побудувати синонімічні сітки. Емпіричний матеріал показав, що в кіберблоці ВОРОГ СИСТЕМИ налічується три сітки, при чому всі вони належать до редуктивно-адитивної синонімії. Прикладів чисто адитивної та редуктивної синонімії не виявлено. Дослідження емпіричного матеріалу також виявило, що специфіка синонімів полягає в їх функціональних розбіжностях, тому вони не можуть повністю замінювати один одного в багатьох контекстах. Але домінанта синонімічного ряду може замінювати проаналізовані синоніми в широкому та вузькому контекстах. Наприклад, ми можемо вживати *hacker*, замість *cracker* і *phreaker*, оскільки це є спеціаліст широкого профілю. Також, ми припускаємо, що лексичні одиниці в підгрупі “ВІРУС” кіберблоку ВОРОГ СИСТЕМИ знаходяться в гіперо-гіпонімічних зв'язках, де домінантою, загальним поняттям є вірус, а його різновиди – усі вищезазначені слова.

Література:

1. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського університету. – Черкаси: Черкаський державний університет ім. Б. Хмельницького. – Серія "Філологічні науки", 1999. – № 11. – С. 12-25.
2. Вилуман В. Г. Английская синонимика: Введение в теорию и методику изучения синонимов. – М.: высшая школа, 1980. – 128 с.
3. Кочан І. М. Синонімія в термінології // Мовознавство. – 1992. – № 3. – С. 32-34.
4. Мусурівська О. В. Синонімія як засіб забезпечення когезії тексту // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції "Наука і освіта" 2004 – Дніпропетровськ, Наука і освіта, 2004. – С. 66-67.
5. Кацнельсон С. Д. Общее и типологическое языкознание. – Л.: Наука, 1986. – 298 с.
6. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа. 1988. – 168 с.
7. Новиков Л. А. Синонимия // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 446-447.
8. Рузин И. Г. Возможности и пределы концептуального объяснения языковых фактов // Вопр. Языкознания. – 1996. – № 5. – С. 39-50.
9. Электронные словари // <http://www.worldwidewords.org/>
10. Апресян Y.D. Lexical Semantics. User's Guide to Contemporary Russian Vocabulary. – Ann Arbor (MI). 1992. – 633 p.
11. Clark E. V. Conventionally and Contrast: Pragmatic Principles with Lexical Consequences // Frames, Fields and Contrasts. New Essays in Semantics and Lexical Organization. – Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers, 1992. – P. 171-188.